
HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

SZIKINGER ISTVÁN

Egy nyomozás kudarcának tanulságai: Stephen Lawrence meggyilkolása

Stephen Lawrence egy színes bőrű fiatalember volt. Barátjával, Duwayne Brooksszal buszra várt 1993. április 22-én egy londoni megállóban. Késő este volt, fél tízenegy körül járhatott az idő, amikor Stephen eltávolodott társától, hogy jobban beláthassa az utat: jön-e a járat. Ekkor előbukkant egy öt-hat fehér suhancból álló csapat. Az egyik fiú beszólt: „Mi van, néger?” Ez után azonnal körbetették Stephent, majd késsel kétszer megszárták, és rögtön el is tűntek. Az áldozat futva megtett mintegy száz métert, majd összeesett, és meghalt.

A nyomozás

A tényállás egyszerű. Felderíteni viszont nem könnyű (nem is sikerült teljesen), hiszen a tettesek és a sértett nagy valószínűséggel nem ismerték egymást. Az kezdettől világos volt, hogy Lawrence faji indíttatású akció áldozata volt.

Meg kell jegyezni, hogy a Stephen Lawrence elleni gyilkosság előtt és után is voltak faji indíttatású emberölések Angliában. 1990 és 2002 között ötven ilyen eset vált ismertté. 2000-ben és 2001-ben 53 090 rasszista motivációra visszavezethető ügyben volt szükség rendőri intézkedésre, 7887 ilyen konfliktus vezetett testi sértéshez. A rejtett bűnözés feltárását is célzó országos bűnügyi felmérés adataihoz viszonyítva megállapítható, hogy az ilyen esetek száma lényegesen magasabb a hivatalos statisztikában felülmutattnál¹.

Brooks le tudta írni az egyik elkövető néhány jellemzőjét. Rajta kívül három szemtanúja volt az esetnek. *Joseph Sepherd*, *Alexandra Marie* és *Royston Westbrook* beszámolt a történetekről, személyleírást azonban nem tudtak adni.

A rendőrség eljárását vizsgáló szervezetek nehézséget okozott a dokumentáció rendkívül hiányos volta. Különösen igaz ez a gyilkosság után közvetlenül következő intézkedésekre. Steven Groves felügyelő volt az, aki kollégáival együtt először jelent meg a bűncselekmény helyszínén. Ő az állította, hogy jegyzeteket készített a nyomozati munkáról, ezek azonban elvesztek. Sajnálatos módon az emlékeze-

¹ Simon Cottle: *Mediatized Public Crisis and Civil Society Renewal: The Racist Murder of Stephen Lawrence*. *Crime, Media, Culture*, vol. 1., no. 1., 2005, p. 50.

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

tére sem lehet hagyatkozni, mert bebizonyosodott, tévedett abban is, hogy ki vezette azt a gépkocsit, amellyel az akkor még élő áldozathoz siettek. A rendőrök ellenőrizték, hogy Stephen Lawrence életben van-e (Groves felügyelő szerint igen), de senki nem részesítette szakszerű elsősegélyben. A helyszínelő gépkocsiban (*Territorial Support Group vehicle*) egyébként volt egy formanyomtatvány, amelyen a legfontosabb tényeket és az elvégzett intézkedéseket kellett rögzíteni, de ez sem került elő.

Groves felügyelő anélkül, hogy a történeteket pontosan megállapította volna, munkatársával együtt az egyik környékbeli kocsmába ment, hogy információt gyűjtsön arról: az ott tartózkodók észleltek-e bármilyen erőszakos cselekményt? Arra gondolt, hogy valamiféle verekedés törhetett ki. Erre azonban semmiféle adat nem utalt. Megállapítható azonban, hogy a helyszínen és annak környékén többet lehetett volna megtudni a támadók megjelenéséről és mozgásáról. A felügyelő nem határozta meg a helyszínen maradó rendőrök tennivalóit, vagyis általánosságban elmondható, hogy az elsődleges cselekményeket nagyfokú szervezetalenség jellemezte. Ez annál inkább hiba, mert mintegy negyven beosztottat utasíthatott volna, amellet négyöt gépkocsi is a rendelkezésére állt. Nagy hiba volt, hogy akkor nem figyeltek oda arra, amit Duwayne Brooks mondott. Elmulasztották sértettként azonosítani, de ami még fontosabb: Stephen Lawrence barátjának akkori közlései megállapíthatóan alapul szolgálhattak volna a nyomkutatáshoz. Megfelelő információk hiányában a rendőrök azt sem tudták, voltaképpen mit is kell keresniük. Groves felügyelő úgy nyilatkozott, hogy alaposan és szisztematikusan átkutatták a környéket miután visszatért a kocsmából, és beszámoltak neki a Dickson Road irányába távozó fiatalokról. A MacPherson-jelentés² azonban azt állapította meg, hogy az elsődleges intézkedések megtételekor gyakorlatilag nem volt semmiféle vezetői iránymutatás, koordináció [11.32; *a számmal jelölt utalások a MacPherson-jelentés fejezeteire és pontjaira vonatkoznak – a szerző megj.*]. Valószínűsíthető, hogy a szakszerű nyomozati munka sem vezetett volna a tettesek elfogásához, a felderítés hiányosságai azonban a későbbiekben is nehezítették az eljárás folytatását.

Jonathan Mclvor volt a legmagasabb rangú vezető, akinek a bűncselekmény helyszínén irányítania kellett volna a rendőri tevékenységet. Ő azonban azt állította, hogy elsősorban közrendvédelmi szakember. Ennek megfelelően nem a felderítés kérdéseire összpontosított. A helyszíni szemlééről, az ott végrehajtott cselekményekről emlékezete szerint nem kellett jegyzőkönyvet felvenni. A MacPherson-jelentés szerint Mclvor főfelügyelő elmulasztotta a tények megállapítását, nem koordinálta elvárható módon a rendőrök munkáját, nem gondoskodott a szükséges erőkről és eszközök-

² Report of an Inquiry by Sir William Macpherson of Cluny. TSO, London, 1991

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

ről, az eljárás megfelelő dokumentálásáról, valamint a sértett családjának elvárható módon való értesítéséről, a velük való foglalkozásról (12.17).

Christopher Benn főfelügyelő a nyomkereső kutyás gépkocsival ment a helyszínre, ahol saját bevallása szerint irányította a felderítést, a hibákért vállalta a felelőséget. Megállapítható azonban, hogy az valójában nem az ő feladata lett volna, az adatok felvételének és feldolgozásának hiányosságai miatt nem is tudta kellően átlátni a helyzetet. Ezzel együtt a lámpákkal és kutyákkal elvégzett nyomkutató szakszerűnek tekinthető. Nem világos azonban, hogy annak befejezése után leállította-e a házakban végzett keresést. Ő maga úgy emlékezett, hogy igen, mások szerint azonban annak kiszélesítése következett be.

Ian Little felügyelő a helyszínről a kórházba sietett, ahol már jelen voltak a sértett szülei. A nyomozó saját elmondása szerint találkozott *Stephen Lawrence* édesapjával, és közölte vele, hogy egy fiút hoztak be, aki meghalt. Állítása szerint egyebek mellett a következőket mondta az aggódó családtagnak: „*Ha nem a maga gyereke, akkor jó, de még azonosítanunk kell.*” Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy a tájékoztatás aligha elégíti ki a sértetti oldallal való foglalkozás elemi követelményeit. Ezt támasztja alá az a tény, hogy a *Lawrence* szülők egyáltalán nem emlékeztek a kórházban bármelyikükkel beszélgető rendőrré. Az mindenesetre tény, hogy a továbbiakban a rendőrök egyike sem foglalkozott a házaspárral, nem közölték velük a várható cselekményeket, az esetleges teendőket sem.

A kórházban jelen volt *Brooks*, akit *Gleason* rendőrbiztos kérdezett a történetről. Az elhunyt fiú barátja, érthető okokból, teljesen feldúlt állapotban volt, nem mutatkozott túlságosan együttműködőnek. A későbbiekben azonban sikerült néhány fontos információt beszerezni a tanútól. *Gleason* rendőrbiztos jegyzeteket készített a beszélgetésről, ebben szerepelt az a személyleírás, amely a felderítéskor használhatónak bizonyult. *Brooks* azonban nyilvánvalóan nem láthatta, vagy nem figyelte jól meg az áldozatot ért szúrásokat, ütésre emlékezett.

Megjegyzendő, hogy arról sincs megfelelően dokumentált adat, hogy a holttest azonosítása megtörtént-e a kórházban. Valószínűsíthetően igen.

Steven Pye nyomozó volt az, aki a kriminalisztikai feladatok jelentős részét végezte (nyomok keresése, rögzítése és biztosítása, tanúkutató). Saját emlékezete szerint fontosnak tartotta volna a helyszíni szemle jegyzőkönyvének vezetését, erre fel is hívta egy kollégája figyelmét. Azt állította, hogy a tevékenység dokumentálása megtörtént, bár saját maga abban tevélegesen nem vett részt.

Steven Pye megnyilvánulásaiából, elsősorban szóhasználatából – a sértetti körhöz tartozókat például egyszerűen „színesek”-nek nevezte – előítéletességre lehet következtetni. Ő maga elmondta, hogy csak halványan emlékszik olyan képzésre,

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

amelyben szó volt arról: hogyan kell tiszteletben tartani mások, így a kisebbségekhez tartozók érzékenységét.

Philip Jeynes nyomozó felügyelő feladata volt egyebek mellett az, hogy a feltárt tényeket összevesse a hasonló jellegű cselekményekre vonatkozó adatokkal, és levonja a következtetéseket. Felvette a kapcsolatot a faji alapú incidensekkel foglalkozó *Alan Fisher*rel. Együtt meglátogatták a *Lawrence* szülőket.

Másnap a rendőrök a közvetlen környéken házról házra járva próbálták adatokat gyűjteni. Ekkor már *Brooks* elmondása alapján egy személyleírásuk is volt, e szerint az egyik elkövető 19 éves, mintegy 183 cm magas volt, bozontos, barna hajjal.

Ian Crampton lett a nyomozás idején az ügy előadója. Azí mondta, hogy az ügyet kezdettől rasszista emberölésnek kezelte. Következtetését mindenekelőtt *Dwayne Brooks* meghallgatására alapozta. Arra azonban a vizsgálat idején nem tudott visszaemlékezni, hogy látta-e a *Gleason* rendőrbiztos által készített, az elkövető személyleírását tartalmazó jegyzeteket. A *MacPherson*-jelentés rámutatott arra, hogy az eljárás egészéért felelős *Ian Crampton* egyéb elfoglaltságai miatt a feladat átvételétől számított három napon belül érdemben nem tudott foglalkozni az ügygel. Ez súlyos hiányosság, hiszen az időmúlás jelentős mértékben ronthatja a felderítés esélyeit (13.7).

Megállapítható, hogy 1993. április 23-án névtelen telefonáló tájékoztatta a rendőrséget: fiatalok egy csoportja garázdálkodik a cselekmény helyszínének környékén. Nagy késeket hordanak maguknál, és fenyegetik az embereket. Elképzelhető, hogy az előző esti támadáshoz is köziük van. A bejelentő két nevet is említett: szerinte *Neil Acall* és *Dave Norris* volt a banda tagja. Nincs nyoma annak, hogy ezt az információt az eligazítások az ügyön dolgozó nyomozók tudomására hozták volna.

Egy másik – azonosított, de saját védelme érdekében meg nem nevezett – személy bement a rendőrségre, és elmondta, hogy a bűncselekményt *Jamie* és *Neil Acourt* követte el *David Norrisszal* és két ismeretlen tettesel együtt. Mondandóját alátámasztotta több más, az *Acourt* fivérek számlájára írható bűncselekményről – egyebek mellett egy emberölésről – adott beszámolóval. A testvérpárról személyleírást is adott, amellel közölte a lakcímüket is. A bejelentés ellenőrzésekor a nyomozók arra a következtetésre jutottak, hogy az informátornak megbízható tudása volt az általa közöltekről. Az egyik sértett, *Stacey Benefield*, igazolta az ellene elkövetett támadással kapcsolatban mondottakat, meg is nevezte *Neil Acourt*ot és *David Norrist* mint tetteseket. Ő már korábban bejelentést tett a bűncselekményről, akkor azonban elhallgatta a neveket.

További források (például papírcédulára írt, és egy telefonfülkében, valamint egy rendőrautó szélvédőjén elhelyezett, ugyanattól a személytől származó üzenetek) is egyértelműen erősítették a két bejelentés tartalma alapján felmerülő gyanút.

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

lan Crampton elismerte, hogy az említett információk alapján lehetőség lett volna egyes gyanúsítottak őrizetbe vételére. Ennek ellenére kollégáival együtt úgy döntött, hogy a további felderítés érdekében még nem fogják el az ismertté vált feltételezett elkövetőket. Ebből következően természetesen csökkent annak az esélye is, hogy a történésekre valamennyire emlékező tanúkkal (például azokkal, akik a buszmegállóban tartózkodtak) eredményes felismerésre bemutatást tudnak végrehajtani. A nyomozás vezetője – a későbbi esetleges, a gyanúsítottak részvételével végrehajtott személykiválasztás befolyástól való mentességének biztosítása érdekében – úgy döntött, hogy nem kezdeményez fényképről vagy rajzról való felismertetést.

Hiányosságként állapította meg a MacPherson-jelentés, hogy mindezek a létfontosságú döntések nem szerepelnek a nyomozásról készült dokumentumokban (13.35). Utólag nehéz rekonstruálni az egész folyamatot, de nyilvánvaló, hogy a megfelelően rögzített – akár helyes, akár helytelennek bizonyuló – vezetői döntések hiányában a felderítés nem lehet kellően szervezett.

Az őrizetbe vételek elmaradása a megalapozott gyanú felmerülésekor az egész nyomozás legnagyobb szakmai hibájának tekinthető. Kétségtelen tény, hogy egy ilyen beavatkozás is kockázatokkal jár – hiszen az esetlegesen szabadlábban maradó bűntársak közreműködhetnek a nyomok eltüntetésében, tanúkat befolyásolhatnak –, az adott esetben azonban a felismertetések mielőbbi végrehajtása érdekében feltétlenül indokolt lett volna az elfogás. A tárgyi bizonyítási eszközök (például a támadáskor viselt, esetleg fontos nyomokat hordozó ruházat) eltüntetése lehetséges azonnal is, de kétségtelen tény, hogy megtalálásuk valószínűsége a cselekmény óta eltelt idő hosszával csökken, a házkutatás pedig értelemszerűen szintén az őrizetbe vétel fogantatásakor, illetve közvetlenül utána végrehető el az eredményesség reményében.

A felderítés hiányosságaként említhető a bűncselekmény éjszakáján a helyszín közelében felbukkanó piros Wauxhall Astra gépkocsira vonatkozó információk nem megfelelő kezelése is. Egy rendőr észlelte, hogy a járműben öt fehér bőrű fiatalember ült, akik lassítottak a kordonnal elzárt területnél, majd nevetgélve beszélgettek egymással. Ugyanaz az autó nem sokkal később ellenkező irányból közelítve tűnt fel. A lejegyzett rendszám-törzék alapján 28 gépkocsit azonosítottak a nyilvánartartóból, további lépéseket azonban nem tettek annak érdekében, hogy ezen a vonalon jussanak el a lehetséges elkövetőkhöz. További probléma, hogy egy a helyszíntől nem messze talált vérfoltos kendő – amely egy jelentésből ismert – nem került a bűnjelek közé, valójában elveszett.

1993. május 6-án született meg a döntés a gyanúsítottak őrizetbe vételéről. A következő napon megkezdődött a feltételezett elkövetők „begyűjtése”, majd kihallgatásuk. Az Acourt fivérek és David Norris esetében világos volt, hogy készültek

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

erre az esetre, nyilvánvalóan ügyvédi tanácsra nem tettek érdemi vallomást. Rajtuk kívül Gary Dobson és a június elején őrizetbe vett Luke Knight volt terhelt az eljárásban. Ők válaszoltak a kérdésekre, de tagadták a bűncselekményben való bármilyen részvételüket. A MacPherson-jelentés megállapítása szerint a gyanúsítottak kihallgatása nem volt eléggé szakszerű, megfelelő taktikával sokkal többet ki lehetett volna hozni belőle. Gary Dobson tagadta például, hogy egyáltalán ismerte David Norrist, ennek ellenére elmulasztották elé tárni a megfigyelésen készült képet, amelyen együtt szerepeltek.

A felismerésre bemutatásokat 1993. május 7-én kezdték meg, majd több alkalommal hajtották végre. Először az Acourt testvérek, valamint Gary Dobson azonosítását kísérelték meg a cselekmény idején a buszmegállóban tartózkodó Joseph Sepherd, valamint Stephen Lawrence barátja, Duwayne Brooks segítségével. Végül csupán Neil Acourt kiválasztására került volna sor május 7-én, mert nem sikerült megfelelően előkészíteni a nyomozati cselekményt. Őt azonban egyik tanú sem ismerte fel.

Május 13-án újabb felismertetésre került sor. Ezúttal Royston Westbrook és Duwayne Brooks próbálta megjelölni a Lawrence-gyilkosság tetteseit, amellet a Stacey Benefield elleni támadás ügyében további tanúkat kértek fel a közreműködésre. Mivel azonban a nyomozati cselekmény lebonyolításával kapcsolatban hosszas vita zajlott (az egyik védő videofelvételt akart készíteni), Royston Westbrook eltávozott, mielőtt érdemben nyilatkozhatott volna. Ez alkalommal Duwayne Brooks felismerte Neil Acourtot, Gary Dobson bemutatásakor azonban egy indifferens személyt határozott meg tettesként. A Stacey Benefield sérelmére elkövetett támadás lehetséges elkövetői közül David Norrist és ugyancsak Neil Acourtot ismerték fel. Jamie Acourt nem vett részt ezen a felismertetésen, mert nem sikerült hozzá hasonló személyeket felkutatni, akikkel együtt fel lehetett volna sorakoztatni.

Június 3-án Duwayne Brooks Luke Knightot azonosította.

A felismerésre bemutatások törvényességi aggályokat felvető hiányosságaként említhető, hogy az időnként rendkívül hosszú várakozások alatt a tanúkat nem különítették el egymástól, ezért a közöttük lefolytatott beszélgetések befolyásolhatták őket a döntésben.

Az ügyben nem keletkeztek olyan objektív bizonyítékok, amelyek egyértelműen összekapcsolták volna a cselekményt a gyanúsítottak bármelyikével. Elemi szálakat rögzítettek, de azok közül egyesek csak kisebb valószínűséggel származhattak Gary Dobson ruházatából. A rendelkezésre álló, igen csekély mennyiségű vérvomny csak nem volt alkalmas a tettesekre vonatkozó következtetések levonására.

Ha jelentősebb bűnesetek nyomozása tíz héten belül nem vezet sikerre, akkor az irányadó szabályok szerint felül kell vizsgálni az addig elvégzett cselekménye-

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

ket, a lefolytatott eljárást. A Stephen Lawrence ellen elkövetett gyilkosság esetében John Barker kiemelt főfelügyelő kapta ezt a feladatot. A főtiszt abból indult ki, hogy a nyomozás hiányosságainak feltárása az eredményes munka akadályja lehetne, amellet a későbbi vádat is gyengíthetné. A valóságban ez a hozzáállás az akkor még lehetséges korrekciók esélyét csökkentette. Annál inkább, mivel a felülvizsgálat nem kizárólag a hibák kimutatására szolgál, az valójában egyfajta összegezés, a rendelkezésre álló adatok értékelése, azok alapján a további feladatok meghatározását is el kell végezni. Ebből a szempontból súlyosan kifogásolható, hogy a Barker által végzett felülvizsgálat anyaga említést sem tesz például a James Grant álnévvel megjelölt tanúról, holott nyilvánvaló, hogy az ő szerepe kiemelkedően fontos lehet a felderítésben.

A felderítés érdekében széles körben bevetették a titkos információgyűjtés eszköztárát is. Eközben számos – rasszista megnyilvánulásra és cselekményekre utaló – adatot tártak fel, a Stephen Lawrence elleni gyilkosság ügyében azonban nem történt érdemi elmozdulás.

A terheltek a bíróság előtt

Ilyen előzmények után végül Neil Acourtnak és Luke Knightnak kellett bíróság elé állnia a színes bőrű fiatalember megölésének vádjával. Az ügyészség ejtette a vádat, mert nyilvánvalóvá vált, hogy az eljárási törvénysértések és a felderítés hiányosságai miatt a bizonyítás nem vezethet sikerre. Ez után a meggyilkolt fiatalember szülei magánvádas eljárást kezdeményeztek mind az öt gyanúsítottal szemben, az ügy azonban – mindenekelőtt Duwayne Brooks vallomásának kirekesztése miatt – a terheltek felmentésével végződött.

Az ügy utóélete

Az igen nagy nyilvánosságot kapó gyilkossági ügy elvárható lezárásának meghírsülése a bírósági döntések után is élenken foglalkoztatta a közvéleményt. David Norrist és Neil Acourtot 2002-ben jogerősen elítélték egy színes bőrű rendőrtiszt ellen elkövetett rasszista indítékú támadás miatt. 2003-ban a parlament eltörölte a jogerősen felmentett terheltek elleni perújítás tilalmát, így megnyílt az út a nyomozás folytatása, illetve az újabb vádemelés előtt. A rendőrség bejelentette, hogy új bizonyítékok megszerzésén dolgozik.

A tanulságok

Tény, hogy a Lawrence-gyilkosság felderítésével kapcsolatos problémák jelentős része egyes ügyekben Magyarországon is tapasztalható volt. Az elsődleges vagy halaszthatatlan cselekmények végrehajtásának szervezetlensége, egyes esetekben a nyomok megfelelő rögzítésének lehetetlenné tétele, de különösen a felismerésre bemutatások nem megfelelő lebonyolítása számos eljárás eredményességét veszélyeztette, illetve hiúsította meg.

El kell ismerni: nem könnyű feladat az azonnali tájékozódás, a helyszínen rendelkezésre álló – tipikusan szűkös – erőforrások optimális felhasználása a gyors és hatékony reakálás érdekében. Éppen ezért van szükség a jó felkészültségre, a tevékenység oly módon történő megszervezésére, hogy az eredmények megbízható és törvényesen felhasználható forrást szolgáltatassanak az eljárás későbbi fázisaihoz.

Ezek persze általánosságok. Létezik azonban olyan módszertan, amelynek alkalmazásával ténylegesen elkerülhető a későbbiekben esetleg pótolhatatlan bizonyítási eszközöknek, a belőlük fakadó bizonyítékoknak az elvesztése a kezdeti hiányosságok, különösen a helyszíni szemle „elpuszkázása” miatt.

Déri Pál már az 1976-ban kiadott könyvében³ számos hibaforrásra hívta fel a figyelmet, bemutatva egyúttal a követendő eljárást, a helyszíni szemle alapvető kritériumait. Nem fogadható el például, hogy a nyomozók a helyszínt csupán egyfajta lelőhelynek tekintik, ahonnan szubjektív megítélésük alapján összeszedik azokat a nyomokat, tárgyakat, amelyeket a bűncselekménnyel kapcsolatban jelentősnek tartanak. Ez a megközelítés nem veszi tekintetbe azt a körülményt, hogy a helyszínen lévő dolgok egymással összefüggenek, másrészt összeférhetetlen a materiális védelem elvével. Az elsődleges intézkedések megtételekor ugyanis még nem lehet tudni, hogy a későbbiekben minek lehet még jelentősége, másrészt – és ez Déri Pál kiemelkedően fontos észrevétele – a monopolhelyzetben lévő felderítés nem engedheti meg az esetleges mentő, illetőleg a terhelt felelősségét csökkentő tényezők feltárásának mellőzését. Mindezek alapján messzemenően egyet lehet érteni azzal, hogy a helyszíni szemle során *„...nem az önkényesen kiválogatott dolgokat, jelenségeket kell felkutatni, hanem valamennyit; vagyis a helyszíni egészét, annak objektív állapotát kell rögzíteni”*⁴.

Az itt ismertetett esetre is irányadó, annak tanulságai miatt is hangsúlyozandó, hogy a helyszíni szemlén részt vevő szakemberek számára a sajátos, konkrét feladatokról mindig rövid eligazítást kell tartani. Ez után a szemlebizottság vezetőjé-

³ Déri Pál: Korszerű nyomozás – integrált bűnüldözés. BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, Budapest, 1976

⁴ Uo. 137. o.

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

nek kell meghatározni az egyes részcselekmények sorrendjét, nem kizárva természetesen az egyidejű feladatellátást ott, ahol ez lehetséges. Rendkívül fontos a folyamatos kapcsolattartás a megfelelő értékelés és összegzés elvégzése, illetve a szükségessé váló további lépések meghatározása, a megfelelő korrekciók elrendelése érdekében. Déri Pál a gyakorlatban jól alkalmazható, és mindmáig cáfolhatatlanul követendő módszertant dolgozott ki a cselekmények helyszínén tevékenykedő bűnüldözők számára. Ennek részletes ismertetésétől itt eltekintünk, a Lawrence-ügy kapcsán is indokoltnak tartjuk azonban a szakember olvasók figyelmét felhívni a bűnügyi tudományok nemrég elhunyt kiemelkedő kutatója munkájának aktualitására.

Minden ügyben irányadók azok a megállapítások és ajánlások, amelyeket Déri Pál a keletkező adatok számítógépes nyilvántartásáról és az adott nyomozás sajátosságaihoz igazított feldolgozásáról fejtett ki már 1976-ban. Azzal a következtetéssel is egyet lehet érteni, hogy a komputer alkalmazása nem merülhet ki az adatok rögzítésében és esetleg azok közvetlen összevetésében: az egész bűnügyi munka vezérlése közben gyakorlati segítséget kell nyújtaniuk a folyamatok vezérlésében⁵. A felismerésre bemutatások szakszerű végrehajtásának fontossága még kézenfekvőbb. Az itt leírt esetben is meghatározó jelentősége volt – negatív értelemben – ennek a nyomozati cselekménynek, hazai példaként említhető a nyolc halálos áldozatot követelő mári bankrablás felderítése, illetve az eljárás lefolytatása. Azí is tanulságként rögzíthetjük, hogy a törvényes feltételek megléte esetén a tanúkat mielőbb nyilatkoztatni kell, hiszen a benyomások, emlékképek elhomályosulnak, nem beszélve a médiából és máshonnan szerzett információk szükségképen torzító hatásáról.

Rasszizmus

A mondottak szerint számos következtetést le lehet vonni a Lawrence-ügy nyomozásának tapasztalataiból. Jelentőségénél fogva azonban mégis az előítéletesség, sőt: a MacPherson-jelentés meghatározása szerinti rasszizmus problémája miatt került az eljárás az érdeklődés homlokterébe. A tanulságok körében indokolt ezért külön pontban, kissé részletesebben tárgyalni ezt a Magyarországon is igen érzékeny kérdéskört.

A MacPherson-jelentés kimondta – és adatokkal, érvekkel alá is támasztotta –, hogy a Stephen Lawrence megölése miatt indított eljárásban tetten érhető volt a faj

⁵ Uo. 266–269. o.

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

gyűlölet. Nem csupán a bűncselekmény indítékáról és a terheltek helyenként nyomdafestéket nem tűrő megnyilatkozásairól van szó, hanem a rendőri felfogásról, tevékenységről is. Sőt: az anyag kimondta azt, amit a jogvédőkön, a tiltakozókon és a közmédiá egyes anyagain kívül addig csak a kritikusabb hangvételű szakirodalom fogalmazott meg: a rendőrségen belül intézményes rasszizmus van jelen. Nem egyes rendőrök véletlenszerű eltévelyedése miatt keletkeznek feszültségek, hanem a normálisnak tekintett működésre visszavezethetően. Ez nem azt jelenti, hogy a rendőri vezetés valamiféle fajgyűlölő gyakorlatot követel meg az állománytól, de azt mindenképpen, hogy a társadalomnak a kisebbségek iránti előítéletessége, időnként rasszizmusba hajló felfogása megjelenik a rendőri munkában is.

A jelentés meghatározása szerint: *„Intézményes rasszizmusról akkor beszélhetünk, ha egy szervezet a maga egészében képtelennek bizonyul arra, hogy megfelelő és szakszerű szolgáltatást nyújtson egyesek számára színük, kultúrájuk vagy etnikai származásuk alapján. Ez látható vagy feltárható egyes eljárásokban, az ilyen személyekhez való viszonyulásban, de abban a magatartásban is, amely végérményét tekintve hátrányos megkülönböztetésre vezet az akaratlanul is érvényesülő előítéletek, tudatlanság, gondatlanság vagy rasszista sztereotípiák miatt”* (6.34).

Meg kell jegyezni, hogy ez a torzulás nem egyszerűen emberileg, társadalmilag és alkotmányjogilag kifogásolható. A MacPherson-jelentés egyértelműen összefüggésbe hozta az intézményes rasszizmust a konkrét nyomozás kudarcával. A bűncselekmény helyszíne környékének megfigyelése során például a tevékenységben részt vevő rendőrök feladata maradt egy fekete bőrű – nem kiemelkedő tárgyi súlyú lopással gyanúsított – fiatalember lehetséges felbukkanásának, mozgásának a felderítése, jelzése is. Így nyilvánvalóan nem tudtak kizárólag az emberöléssel kapcsolatos feladatokra koncentrálni, másrészt a teendők súlyozásában az előítéletek kiiktatására nem volt garancia. Végig feszült volt a viszony az áldozat szülei és a nyomozó hatóság között, ami az egész sértetti kör hozzáállására hatással volt. Ennek következtében az eljárás szempontjából szükséges információk megszerzése is nagyobb nehézségbe ütközött, mintha együttműködő partnereként tudták volna a hozzátartozókat és barátokat bevonni a felderítésbe.

Mindezek alapján a jelentés első számú ajánlása (4.7.1) szerint hivatalosan megfogalmazott célként kell kitűzni, hogy az etnikai kisebbségek rendőrségbe vetett bizalma erősödjék. Ennek érdekében természetesen konkrét, hatékony intézkedések, változtatások bevezetésére is szükség van, amelyeket folyamatosan figyelemmel kell kísérni. Fokozni kell a fajgyűlölettel összefüggő bűncselekmények megelőzésére, felismerésére, azok nyomozására, valamint az igazságszolgáltatás elé juttatására irányuló erőfeszítéseket. Ezek megléte és minősége a bűnüldöző szervek munkája értékelésének egyik fontos kritériuma. A másik a rasszista megnyilvánulásokat érintő

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

panaszok száma és a kivizsgálás alaposága, korrektsége. Fontos az is, hogy a „rasszista incidensekre”, ne pedig csupán a formális ismérvek szerint ilyen jellegűnek tekintett bűncselekményekre reagáljon a rendőrség. Ennek során mindenképp a sértettek felfogását kell alapul venni, de az ügy ilyen szempontból kiemelten történő kezelése akkor is indokolt, ha más személy (például tanú) minősíti az általa észlelteket fajgyűlölettel összefüggő cselekménynek, magatartásnak. Figyelembe kell venni a már kialakult feszültségeket, a kisebbségekben felhalmozódott bizalmatlanságot. Azok oldása érdekében megfelelő változtatásokat kell intézményesíteni, lehetővé téve például, hogy az esetleges feljelentéseket vagy panaszokat a rendőrség épületén kívül is meg lehessen tenni. Magától értődik, hogy az egyenlő bánásmód követelményeit az oktatásban is messzemenően érvényesíteni szükséges.

Az ajánlásokat a kormányzat elfogadta, a javasolt lépéseket azóta megtették, az ellenőrzés sokoldalú rendszerét kiépítették, a mérhető adatokat rendszeresen gyűjtik és közzéteszik. A problémák kiiktatásához mindez természetesen kevés, a közhatalom határozott állásfoglalása mégis olyan alapnak tekinthető, amely kedvező körülményeket teremt a diszkrimináció elleni határozottabb fellépéshez, ezáltal a szakmai munka színvonalának emeléséhez is.

Magyarországon az Alkotmány- és Jogpolitikai Intézet, valamint a Belügyminisztérium szervezésében Csepeli György, Örkény Antal és Székelyi Mária vezetése alatt 1996–1997-ben empirikus kutatás folyt annak feltárására, hogy „...milyen elgondolások, képzetek, hitek, nézetek és attitűdök élnek a magyar rendőrség személyi állománya körében a roma kisebbséggel kapcsolatban, miként helyezkedik el a roma kisebbségről alkotott rendőri reprezentáció a bűnüldözés és a jogsértés összefüggéseiben, milyen elvárások és nézetek élnek a rendőrök körében az általuk tanúsított viselkedés társadalmi és tömegkommunikációs megítéléséről, valamint hogy miként látják a rendőrök önmagukat – mintegy az ellentmondásos rendőri szerep befőtőit”⁶. A rétegzett mintavétellel kiválasztott 1530 rendőr kérdőívre adott válaszait mélyinterjúk és fókuszcsoport-beszélgetések anyagai egészítették ki. A kutatás egyértelműen megalapozta azt a következtetést, amely szerint a romákról alkotott rendőri elképzelések lényegi eleme a kisebbség tagjainak tulajdonított bűnözési hajlandóság. A megkérdezettek 54 százaléka tartotta úgy, hogy a roma identitás egyik kulcseleme a bűnöző életmód. Mindössze 11 százalék nem tulajdonított jelentőséget a bűnöző életmódra utaló jeleknek annak eldöntésében, hogy valakit a cigány vagy nem cigány kategóriába soroljon⁷.

⁶ Csepeli György – Örkény Antal – Székelyi Mária: Szeretlen módszerek – A megkülönböztetésmentes viselkedés lehetőségei és akadályai. Előzetes kutatási jelentés, 1996–97. In: Csányi Klára (szerk.): Szöveggyűjtemény a kisebbségi ügyek rendőrségi kezelésének tanulmányozásához. COLPI, Budapest, 1997, 131. o.
⁷ Uo. 151. o.

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

A Csepeli György és társai kutatásával párhuzamosan és azzal összehangolva Bólyai János ugyancsak 1996-ban és 1997-ben megfigyeléses és interjúk módszerrel vizsgálta a rendőr–roma-viszony javítását célzó rendőrségi kezdeményezések megvalósulását. Ő is arra a megállapításra jutott, hogy „A mai magyar rendőrség tevékenységében – hasonlóan más ország rendőrségeihez – jelen van az előítéletes gondolkodás, a szóbeli és tettegességben is megnyilvánuló durvaság”, nem csupán a cigányok vonatkozásában. Mindamellett biztatónak tartja, hogy a rendőrségen belül erősödik a felismerés: mélyebben meg kell ismerni a kisebbséget, törekedni kell velük az érdemi, nem felületes általánosításon alapuló folyamatos párbeszédre⁸.

Mindeme tények ellenére Magyarországon a hivatalos értékelés szintjén nem vetődött fel az intézményes rasszizmus, a normálisnak tekintett keretek között végzett rendvédelmi tevékenység diszkriminatív hatásának a lehetősége. Jellemzőnek tekinthető Lapid Lajos felfogása, aki a Budapesti Rendőr-főkapitányság vezetőjének helyetteseként kijelentette: „...a rendőrség nem azért tesz valamilyen lépést valakivel, valakikkel szemben, mert azok valahova tartoznak, hanem azért, mert velük szemben a rendőri intézkedés törvényes feltételei fennállnak. Ennek a problémának a rendezésére már több kezdeményezés történt, azonban az eredmények még váratnak magukra. A cigány kisebbségek vezetése nem egységes, ezért nagyon nehéz olyan képviselőkkel találkozni, akit mindenki legitímnak tekint, és el tudja fogadtatni a rendőrség véleményét. Jó példa volt erre a BRFK vezetőinek, valamint a fővárosi cigány kisebbségi önkormányzatok képviselőinek a tanácskozása. A felmerült kérdések jó része minden alapot nélkülözött.”⁹

Megjegyzendő, hogy a rendőri intézkedés törvényes feltételei számos határozatlan jogfogalmat tartalmaznak, ma például a közrend védelmében történő fellépés alapjának jogszabályi meghatározása teljes mértékben hiányzik, halott egyébként a rendőrség egyik fő feladatáról van szó. Azt is le kell szögezni – éppen a Lawrence-ügy kapcsán –, hogy a kisebbségekhez fűződő viszony nem szűkíthető le az intézkedések vagy kényszerítő eszközök jogkorlátozásai által érintett személyekre vonatkozó egyenlő bánásmódra. A sértettel, a bűncselekményhez bármilyen módon kapcsolódó személyekkel való párbeszéd, a problémáik megértésére, netán kezelésére való hajlandóság messzemenően befolyásolja a bizalom szintjét, azon keresztül pedig az információszerzés esélyeit is. Ehhez képest enyhén szólva kissé önző, amellet egy demokratikus jogállam értékrendjétől idegen az a megközelítés, amelyben a rendőri vezetés saját véleményének elfogadtatását várja el a kisebbsé-

8 Bólyai János: A rendőrség és a cigányság viszonya Magyarországon. Belügyi Szemle, 1997/6., 34–35. o.

9 Lapid Lajos: Az előítéleteség és a rendőri gyakorlat. In: Valcsicskó Imre – Molnár Katalin (szerk.): Előítéleteség – rendvédelem. Tudományos konferencia, 1999. november 8–9. Rejzjel Kiadó, Budapest, 47. o.

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

gi vezetéstől, miközben fel sem veti annak a lehetőségét, hogy bármely kérdésben esetleg nincs igaza. Ha a felvetődő kérdések jó része minden alapot nélkülözne is, akkor is meg kellene vizsgálni, miért vetődtek fel azok a problémák.

Ami a „minden alapot nélkülöző” kérdéseket illeti, az Európai Unióban szerzett tapasztalatok, a számos helyen – így hazánkban is – lefolytatott empirikus felmérések alapján egyértelműen kijelenthető: a diszkriminatív gyakorlat a közösség államaiban jelen van, attól Magyarország sem mentes¹⁰.

Mindezek alapján nem juthatunk más következtetésre: a Lawrence-ügy tanulságai, de különösen a MacPherson-jelentés megállapításai számunkra is fontos üzeneteket hordoznak. Az intézményes rasszizmus lehetősége jelszavak, hatalmi kinyilatkoztatások segítségével nem szüntethető meg. A súlyos problémák feltárása ellenére – sőt: bizonyos értelemben éppen azért – példaértékű az az alaposság, amellyel Sir William MacPherson és munkatársai az egész eljárás elemzését elvégezték, de ugyancsak követendő a kormányzat felelős magatartása a feltárt gondok kezelésére vonatkozóan.

IRODALOM

Bályai János: A rendőrség és a cigányság viszonya Magyarországon. *Belügyi Szemle*, 1997/6.

Cottle, Simon: Mediatized Public Crisis and Civil Society Renewal: The Racist Murder of Stephen Lawrence. *Crime, Media, Culture*, vol. 1., no. 1., 2005

Csepeli György – Örkény Antal – Székelyi Mária: Sztertelen módszerek – A megkülönböztetésmentes viselkedés lehetőségei és akadályai. Előzetes kutatási jelentés, 1996–97. In: **Csányi Klára (szerk.):** Szöveggyűjtemény a kisebbségi ügyek rendőrségi kezelésének tanulmányozásához. COLPI, Budapest, 1997, 130–172. o.

Déri Pál: Korszerű nyomozás – integrált bűnüldözés. BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, Budapest, 1976

Lapid Lajos: Az elítéltelesség és a rendőri gyakorlat. In: **Valcsicsák Imre – Molnár Katalin (szerk.):** Elítéltelesség – rendvédelem. Tudományos konferencia, 1999. november 8–9. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2000

Pap András László – Simonovits Bori: Rendőrségi igazoltatási gyakorlat – lakossági és rendőr szemmel. Társi, Budapest, 2006

¹⁰ Ethnic Profiling in the European Union: Pervasive, Ineffective, and Discriminatory. Open Society Institute, New York, 2009; Pap András László – Simonovits Bori: Rendőrségi igazoltatási gyakorlat – lakossági és rendőr szemmel. Társi, Budapest, 2006